

Turun yliopistojen dosenttiyhdistyksen syyskokous
12.11.2003

Dosentti Jaakko Rusama
Suomen dosenttiliiton puheenjohtaja

Dosenttien asema, oikeudet ja mahdollisuudet

Dosentin virka

Dosentin virka, ei toimi, on hieno ja korkea akateeminen virka. Dosentiksi nimitetty saa syystä olla siitä ylpeä. Toivon, että jokainen dosentti myös käyttää tätä virkanimikettä mahdollisimman usein eri yhteyksissä. Se vahvistaa koko dosenttikunnan asemaa ja näkyvyyttä. Puhe ns. päivystävistä dosenteista, joilla on vastauksia joka lähtöön, voidaan ottaa kohteliaisuutena. Dosenteilta löytyykin usein vastauksia joka lähtöön, ja ne vastaukset perustuvat yleensä tutkittuun tietoon, ei vain mielipiteisiin.

Mistä virasta on kyse?

Ensimmäiset dosentit nimitettiin marraskuussa 1738 Turun Akatemiaan, nykyiseen Helsingin yliopistoon. Taustana oli Akatemian kanslerin kreivi Ernst Johan Creutzin esitys, että professorien avuksi tarvittaisiin lisää opettajia, magistri legentes. He voisivat huolehtia eri oppiaineiden perusopetuksesta. Esityksen mukaisesti filosofiseen tiedekuntaan nimitettiin siten tasan 265 vuotta sitten viisi opettavaa maisteria, magistri docentes. Vasta 1800-luvulla alettiin vaatia tohtorin tutkintoa, ja dosentin tuli olla alansa erityistuntija.

Dosentti sai opetuksesta tuntikorvauksen. Lisäksi 1850-luvulla luotiin dosenttistipendijärjestelmä, jonka turvin dosentti kykeni keskittymään tutkimusalaansa. Professorien siirtyessä eläkkeelle löytyi sopivasti ja joskus jopa nopeasti pätevä henkilö tilalle.

Kyseessä on dosentin virka, mutta enää meillä ei ole päätoimisia dosentin virkoja, toisin kuin Ruotsissa. Joku vuosi sitten Helsingin yliopistossa oli muutama dosentin päätoiminen määräaikainen virka. Turun yliopistossa on parin vuoden ajan ajettu määrätietoisesti virkadosenttien virkaa, joka kuuluisi yliopiston virkojen keskikategoriaan apulaisprofessuurien poistuttua. Yliopiston hallituksen tekemää päätöstä ei ole vielä voitu panna täytäntöön, koska mm. Opetusministeriö merkittävimpana rahoittajana tuntuu haraavan vastaan. Helsingin yliopistossa päädyttiin yliopistonlehtorin virkoihin, ja assistenttien virkoja on lakkautettu ja muutettu em. viroiksi. Yliopistonlehtorin pätevyysvaatimuksena on yleensä tohtorintutkinto, mutta ei dosentin pätevyys.

Dosentin oikeudet

Dosenttuuriin liittyvät oikeudet ja velvollisuudet ovat melko vähäiset. Vaikka kyse on virasta, sen hakeminen ei ole juridisesti samaa kuin viran haku. Pikemminkin kyse on kirjallisesti ilmaistusta halusta tulla nimitetyksi dosentin virkaan, jonka tarkoituksenmukaisuuden ja pätevyuden ratkaisee useimmiten tiedekuntaneuvoston esityksestä yliopiston kansleri tai rehtori.

Nykyinen yliopistolaki astui voimaan 1998. Siinä on vahvistettu dosentin nimittämisen perusteet. Pätevyys mitataan sekä tieteellisillä että opetuksellisilla ansioilla. Dosentilta vaaditaan tohtorin tutkinto ja yleensä väitöskirjan lisäksi vähintään saman verran korkeatasoista tutkimusta. Opetustaitoa mitataan opetusnäytteellä, mikä useimmiten tapahtuu lyhyen luennon muodossa. Pätevyuden arvioi erityinen asiantuntijaryhmä, joka tekee esityksen tiedekuntaneuvostolle. Se taas tekee päätöksen dosentuurin alasta ja dosentiksi nimittämisestä joko yliopiston kanslerille, missä sellainen on, tai rehtorille.

Dosenttien pätevyysvaatimukset, nimitysperiaatteet ja hakumenettelyt löytyvät suoraan monissa yliopistoissa joko yhteisesti tai eri tiedekuntien kotisivuilta. Varsin hyvin dosenttia koskevat kelpoisuusehdot on koottu esimerkiksi Tampereen yliopiston (www.uta.fi) humanistisen tiedekunnan kotisivulla.

Turun yliopiston johtosäännöissä vuodelta 2001 on hallintojohtosäännön lisäksi myös laitosjohtosääntö. Siinä todetaan, että laitosneuvosto päättää dosentin opetusnäytteen hyväksymisestä. Vaalijohtosäännössä taas määritellään milloin dosentti kuuluu henkilökuntaan: jos hän on antanut opetusta vaalikauden tai sitä edeltävän lukukauden aikana.

Oikeudellisesti dosentit luetaan tilapäisiin virkamiehiin.

Vain Helsingin yliopistossa on olemassa ns. subjektiivinen oikeus tulla nimitetyksi dosentiksi. Käytännössä se ei ole sen kummallisempi oikeus kuin muissakaan yliopistoissa, koska tiedekuntaneuvosto voi hylätä dosenttihakemuksen. Näin on tapahtunut Helsinginkin yliopistossa aivan viime vuosinakin.

Erilaisia dosentteja

Tällä hetkellä suomalaisissa yliopistoissa lähes 10 000 dosenttia, Turun kolmessa yliopistossakin yhteensä jo runsaat 1000. Omassa yliopistossani Åbo Akademiassa dosentteja on tällä hetkellä 284 kpl.

Dosentit jakaantuvat karkeasti ottaen neljään ryhmään:

1. Dosentilla on omassa yliopistossaan virka, joka on esimerkiksi lehtorin, yliassistentin, assistentin, amanuenssin, yliopistonlehtorin tai joku muu virka. Lääketieteellisessä tiedekunnassa kliiniseltä opettajalta vaaditaan dosentin pätevyys, samoin yliopistollisten keskussairaaloiden ylilääkäreiltä, osastoylilääkäreiltä ja apulaisyylilääkäreiltä, ei kuitenkaan kunnallisissa keskussairaaloissa. Tämä on johtanut siihen, että lääketieteen dosentteja on suhteellisesti huomattavasti enemmän kuin muilla tieteenaloilla. Professoriksi taas ei missään tieteenlajissa tarvita dosentin pätevyyttä, ei edes tohtorintutkintoa.
2. Dosentilla on yliopistollinen virka jossain muussa yliopistossa tai yliopistollisessa tutkimuslaitoksessa. Monet turkulaisista dosenteista toimivat professoreina koti- ja ulkomaisissa yliopistoissa.
3. Dosentti toimii kokonaan akateemisen maailman ulkopuolella, elinkeinoelämässä, julkisella sektorilla tai yksityisellä sektorilla.
4. Dosentti on vapaa tutkija, joka yrittää keplotella erilaisten apurahojen ja projektien varassa.

Yhteistä heille kaikille on, että heidän korkea asiantuntemustaan opetuksessa ja tutkimuksen ohjaamisessa käytetään säästeliäästi, monissa tapauksissa ei lainkaan. Dosentit ovat liian usein käyttämätön voimavara. Tämä on meille yhteinen haaste.

Tässä yhteydessä on tärkeää muistaa, että jos dosentin nimitystä on pidetty tarkoituksenmukaisena, dosentin opetusvelvollisuutta ei voida myöhemmin tehdä tyhjäksi hallinnollisin päätöksin. Tässä voisi olla dosenteilla jonkinlaisen painostuksen paikka. Viisainta olisi jokaisen dosentin toimia aktiivisesti niin, että mahdollinen dosenttiopetus saataisiin liitetyksi opetusohjelmaan.

Vielä runsaat kymmenen vuotta sitten esimerkiksi Helsingin yliopistossa dosentti menetti dosentuurinsa, ellei ollut antanut opetusta kahteen lukuvuoteen. Nyt tilanne on se, että dosentuuria ei menetä lainkaan, koska opetusmahdollisuuksia ei edes tarjota. Dosentin on itse tyrkyttävä itseään mm. opetuksen antajaksi. Tilanne on vähintäänkin ongelmallinen.

Dosenttien toimintamahdollisuudet

Mitä dosentit sitten tekevät? Ainakin seuraavanlaisia tehtäviä hoitaa tänä päivänä monikin dosentti: opetus, tutkimustyön ohjaaminen, opinnäytteiden tarkistaminen, kuulustelujen vastaanottaminen, lausuntojen antaminen, tutkimusprojektien vetäminen ja erilaiset hallinnolliset tehtävät.

Dosenttien toimintamahdollisuudet liittyvät suurelta osin siihen yhteyteen, mikä kullakin dosentilla on henkilökohtaisesti omaan tiedekuntaansa tai laitokseensa. Tarvitaan omaa aktiviteettia ja aloitteellisuutta, että voisi harjoittaa dosentin virkaa. Puheet siitä, että määrärahoja ei ole maksaa dosentin opetuksen ja ohjaustoiminnan korvauksia, ovat kovin suhteellisia. Kyse on siitä, mihin ja miten määrärahoja käytetään. Selvää kuitenkin on, että dosentiksi nimittämisestä ei seuraa välittömiä taloudellisia etuuksia. Palkkaa ei siis saa siitä, että on dosentin virassa. Sen sijaan oikeus on vaatia opetuspalkkiota antamastaan opetuksesta.

Haluan siten rohkaista toisaalta omaan aktiivisuuteen ja toisaalta yhteistyöhön dosenttiyhdistyksen kanssa.

Turun yliopistojen dosenttiyhdistyksellä on oma toimintatapansa, en kuvaa sitä tässä. Sen sijaan esimerkinomaisesti voidaan katsoa Helsingin yliopiston dosenttiyhdistyksen lähiajan tavoitteita:

1. Dosenteilla tulee olla atk-oikeudet. Ne pyritään saamaan räätälöidysti niin, että dosentilla on postilaatikko, opetustyössä oikeus myös opetusalustoihin. Tutkimustyössä tarpeen mukaan pitäisi päästä kotoa (esim. suojattu VPN-verkkoyhteys) kirjaston tietokantoihin, opetuksen aikana myös ohjelmistopäivityksiä tarvittaessa.
2. Yliopisto-lehti. Se on korkeatasoinen Helsingin yliopiston julkaisu, josta dosentit saavat erikoistarjouksen vuosikerrasta. Tästä lehdestä ja monista muista yliopistollisista lehdistä löytyvät myös verkkoversiot.
3. Nimikirja. Yliopiston etu olisi kerätä tietoa dosenttien osaamisesta ja opetuksesta muutenkin kuin irrallisina paperimääräyksinä silloin, kun dosentti toimii päätyökseen talon ulkopuolella.
4. Laitoksia pyritään kannustamaan, että ne pitäisivät säännöllisesti dosenttien kanssa suunnittelupäiviä esim. kerran vuodessa. Esimerkiksi sosiaalipolitiikan laitoksella Helsingissä ulkopuoliset dosentit tarjosivat avuliaasti tutkimusaiheita ja jopa pienimuotoisia työpaikkoja gradujen tekijöille.
5. Yliopiston oma dosenttipäivä pidetään Helsingin yliopistossa ensimmäisen kerran ensi keväänä.

Dosentti ulkomaan kielellä

Suomalainen ja ruotsalainen dosentin virka on kansainvälisesti kummajainen. Samanlaista virkaa ei löydy muualta, mikä johtaa mm. siihen, että viran nimikkeeseen käyttäminen esimerkiksi englanniksi on ongelmallista. Titteli "Docent" tarkoittaa eri kulttuuriyhteyksissä eri asioita tai sitten ei tarkoita yhtään mitään. Autoritatiivinen Oxford Dictionary ei tunne lainkaan sellaista englanninkielistä sanaa kuin "docent". Sen sijaan huvittavista englanninkielisistä käännöksistä tunnettu V. S. Alanteen Suomalais-englantilainen suursanakirja (johon voi luottaa vain suurin varauksin) tarjoaa suomalaiselle sanalle dosentti tällaisia käännöksiä: "(academical) docent; (special) lecturer (at a university); eläintieteen dosentti docent in zoology". Dosentuurin samainen sanakirja kääntää näin: "position of (t. as) a special lecturer (t. a docent)". Kuten hyvin tiedämme, englanniksi (tai amerikkaksi) on käytetty "Docent"-kummajaisen lisäksi riippuen dosentin omasta akateemisesta tehtävästä mm. seuraavia käännöksiä: "Senior Lecturer", "Associate Professor", "Senior Fellow", "Senior Research Fellow". Saksan Privatdozent on myös jotain aivan muuta kuin meidän dosenttimme. Tuntuu vähän siltä, että tässä käännösasiassa on usein pyritty seuraamaan sitä, miten se Yhdysvalloissa tai sikäläisten olojen mukaan toimisi. Se taas on aika kapea kansainvälinen näkemys. Itse en käytä englanniksi lainkaan näitä käännösritelmiä kansainvälisissä yhteyksissä, pelkkä Dr tai PhD (Cantab) (sulkeissa on mainittu yliopisto, jossa olen tutkinnon suorittanut, Cambridgen yliopisto) riittää minulle. Vakiintunutta käytäntöä tässä käännösasiassa ei ole. Mielestäni siihen voitaisiin yrittää saada pysyväisluonteinen ratkaisu.

Dosenttiyhdistys ja dosenttiliitto

Maassamme on tällä hetkellä 16 tiedeyliopistoa ja neljä taidekorkeakoulua. Yliopistopaikkakuntia tai korkeakoulukaupunkeja on yli 30. Tiedeyliopistoista kuudessa toimii dosenttiyhdistys.

Turussa toimivilla kolmella yliopistolla, Turun kauppakorkeakoululla, Turun yliopistolla ja Åbo Akademilla, on yhteinen yhdistys, joka on perustettu jo vuonna 1949. Se on Suomen vanhin dosenttiyhdistys. 50-vuotisen toiminnan kunniaksi vuonna 1999 Turun yliopiston dosenttiyhdistys muutti nimensä Turun yliopistojen dosenttiyhdistykseksi, joka johti mm. siihen, että yhdistyksen johtokunnassa on edustus kaikista kolmesta yliopistosta. Yhdistyksen viimeisin julkaisu on vuodelta 2000: "Dosentit - yliopistojen taakka vai voimavara?" Turun yliopistojen dosenttiyhdistyksen toiminnasta löytyy tietoa mm. sen kotisivulta: www.utu.fi/staff/dosent.

Eri dosenttiyhdistysten yhteistyöelimenä toimii Suomen dosenttiliitto. Siihen ei kuulu henkilöjäseniä, vaan dosenttiyhdistyksiä. Liiton tarkoituksena on "toimia yliopistojen ja korkeakoulujen (enää vain Teknillinen korkeakoulu ja kauppakorkeakoulut) yhdyssiteenä, valvoa heidän oikeudellisia ja sosiaalisia etujaan sekä tukea heidän edistymispyrkimyksiään tieteenharjoittajina ja korkeakoulun opettajina".

Dosenttiliitto on parhaillaan laatimassa toivon mukaan hyödyllistä työkalupakkia dosenttien oikeuksista ja mahdollisuuksista. Siihen pyritään myös saamaan tiedot niistä luento- ja muista palkkioista, mitä eri yliopistoissa dosenteille maksetaan. Opetuspalkkiot vaihtelevat jonkin verran, mutta ovat yleensä 70 eurosta ylöspäin riippuen mm. siitä, millaisesta opetuksesta on kyse ja millä kielellä opetusta annetaan.

Dosenttiliiton työn alla on myös ollut pitkään kysymys siitä, miksi dosentit virkamieslain mukaisesti menettävät dosentin virkansa ja sitä myöden tittelinsä täytettyään 65 vuotta. Onneksi elämän realiteetit tässäkin asiassa ovat toisenlaiset. Vastaväittäjinä esiintyy yliopistojen virallisissa asiakirjoissa edelleen yli 65-vuotiaita henkilöitä, joita tituleerataan dosenteiksi. Mitään sanktioita tittelin käyttämiseksi en tiedä. Hyviä esimerkkejä löytyy paljon vastaavista titteleistä, eläkkeellä olevista professoreista, pääjohtajista, toimitusjohtajista, kaupunginjohtajista ja muista tittelistään pitävistä puhumattakaan.

Suomen dosenttiliiton toiminnasta saa lähemmin tietoa mm. sen kotisivulta: www.helsinki.fi/jarj/suomendosenttiliitto.

Molempien kotisivujen kautta löytyy myös hyödyllisiä linkkejä eteenpäin.